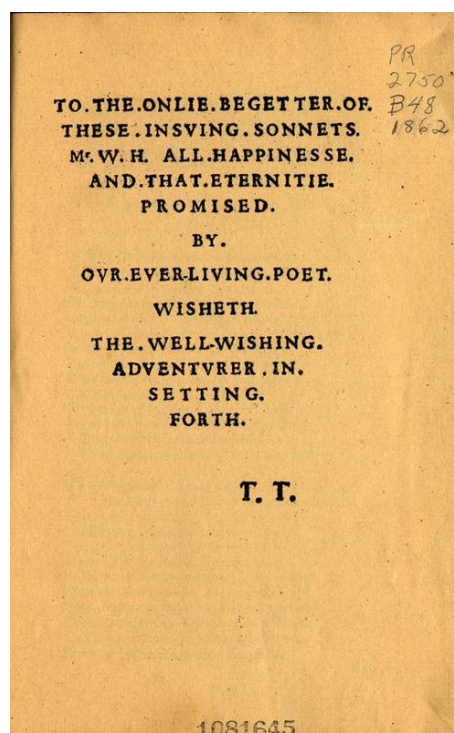
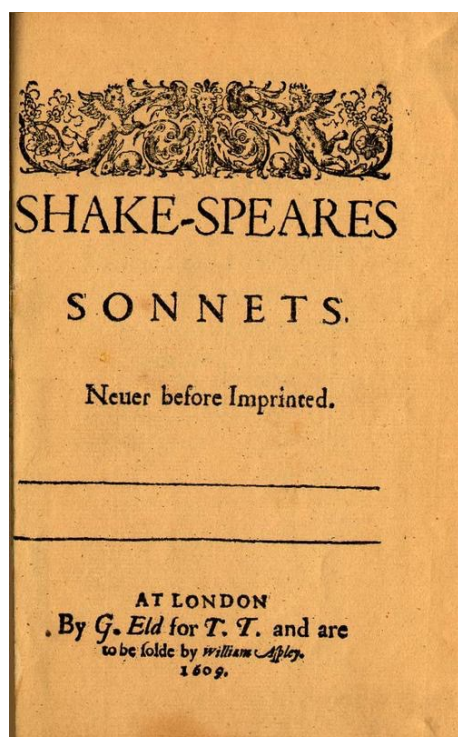

Erotisk text i retoriskt perspektiv

En analys av Sonett 129 ur Shakespeare "Sonetter".

Shakespeare: Sonnets

Quarto 1, tryckt 1609. Titelsida och dedikation.

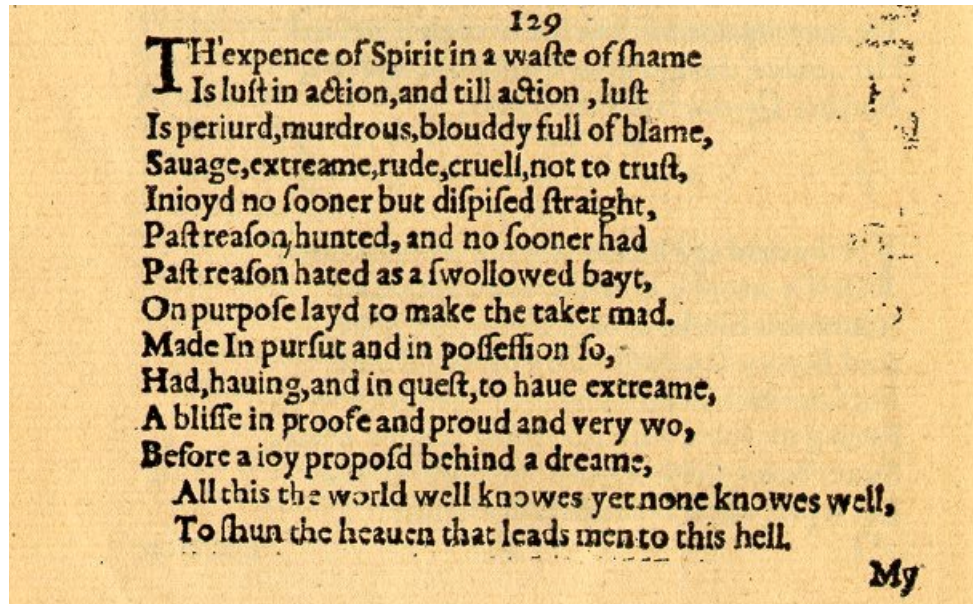
Shakespeares samling av sonetter innehåller 154 dikter och trycktes första gången 1609. Bilden ovan visar titelsidan. Vissa av dikterna hade tryckts tidigare i samlingar eller cirkulerat i avskrifter, men en omsorgsfullt tryckt utgåva kom alltså 1609.

Diktcykeln har två föregivna adressater. Den första delen av samlingen är tillägnad en yngre man och innehåller lovtal till ynglingens skönhet. Vissa av dikterna tyder på ett varmare intresse från författarjagets sida, ett intresse som kan vara ett utslag av tidens vänskapsideal i antikens anda, men även öppet erotiska tolkningar förekommer. Dessa dikters summa är: tiden gör slut på allt, även vännens skönhet, men skaldens lovprisning skall alltid finnas kvar.

De återstående sonetterna skildrar författarjagets stormiga relation till en kvinna, som dessutom visar sig ha ett förhållande med den unge mannen. Sonett 129 kommer tidigt i denna svit som nummer tre.

Dikterna är - så när som på en, slutdikten till den unge mannen- sonetter av den engelska typen: femtaktig rimmad jambisk vers, uppdelad i tre fyrradingar (kvaderner) och en avslutande epigrammatiskt formulerad tvåring. Rimmen är både enstaviga och tvåstaviga, den vanligaste rimflätningen är: abab cdcd efef gg.

Stilistiskt och innehållsmässigt varierar dikterna, några parafraiserar eller rentav ironiserar petrarkisk stil. Sonett 129 utgör en total antites till den förändrigade platonismen hos petrarkisterna.

Min analys har startat med upprepad högläsning av texten då sonetter är gjorda för örat. Jag har sedan varvat "intuitiv" röstgestaltning¹ med retorisk-stilistisk analys av texten. Interpunkteringen - vilken påverkar läsningen - skiljer sig i olika utgåvor - jag har jag valt att använda 1609 års utgåva i facsimil.

För rad 11 har jag följt läsarten de flesta utgivare förordar: "A blisse in prooffe and provd a very wo".

¹ Konstnärlig intuition kan sägas bygga på inlärd och internaliserade kulturella överenskommelser...

Sonetten har en särställning bland de övriga: den har ingen klart uttalad adressat och diktarjaget döljer sig bakom en ström av ord, en beskrivning av komplexa känslor; före, under och efter sexuell utlösning. Känslorna utgör ett spektrum från himmelsk njutning till helvetsplågor. I min läsning av sonett 129 drivs en tes med retorikens redskap, men tesen utmynnar i och ställs mot en paradox, helt i retorikens anda.

- (1) *Th'expence of Spirit in a waste of shame*
- (2) *Is lust in action, and til action, lust*
- (3) *Is periurd, murdrous, blouddy full of blame,*
- (4) *Sauage, extreame, rude, cruell, not to trust,*
- (5) *Injoyed no sooner but dispised straight,*
- (6) *Past reason hunted, and no sooner had*
- (7) *Past reason hated as a swallowed bayt,*
- (8) *On purpose layd to make the taker mad.*
- (9) *Made In pursut and in possession so,*
- (10) *Had, hauing, and in quest, to haue extreame,*
- (11) *A blisse in proofe and provd a very wo,*
- (12) *Before a ioy proposd behind a dreame,*
- (13) *All this the world well knowes yet none knowes well,*
- (14) *To shun the heauen that leads men to this hell.*

Tesen: Vi eftersträvar sexakten och avskyr den efteråt.

Paradoxen: Alla vet - men ingen kan låta bli.

”Th'expence of Spirit in a waste of shame”

Ordet ”spirit” är centralt och mångtydigt. Det kan syfta på själen eller livsanden men också på livsessensen eller sädesvätskan.² Hela uttrycket kan då vara ekvivalent med ”sexuell utlösning”. Ordet ”expence” alluderar på tanken att sädesuttömning förkortar mannens liv. Utlösningen i sig kan ses som en metonymi för hela sexualakten eller - för en misantropiskt lagd person - för kärleken.

Texten är en skicklig skapelse, en hetsig ström, som ljud- och andingsmässigt ryckvist stänker sig fram till utlösningen: den bittra betraktelsen i de två sista radernas paradox.

Diktens grammatiska subjekt - ögonblicket med utlösningen ”th'expence of spirit”, presenteras i första raden med hjälp av explosiva konsonantljud - xp, -ce, sp, st, sh - som onomatopoetiska spottningar:

- (1) *Th'expence of Spirit in a waste of shame*

I rad 2 preciseras ögonblicket/handlingen, och tidsperspektivet presenteras i en kiasma:

(2) *Is lust in action, and til action, lust*

Bruket av korsställning tillsammans med en tidsaspekt - i det här fallet "lust-action / action-lust" - återkommer på fler ställen i dikten och kan sägas vara en bild av utlösningens sönderslitande effekt. Tidsaspekten: "nu" - "före".

De följande två raderna innehåller hopning av adjektiv:

(3) *Is periurd, murderous, blouddy full of blame,*

(4) *Sauage, extreame, rude, cruell, not to trust,*

I två rader, en sjundedel av dikten, beskrivs akten/ögonblicket med brutala adjektiv som vore det en slakt eller våldshandling. Orden står i asyndetisk ställning, ett stilgrepp som förhöjer och accentuerar rytmen och skapar ett forcerat tempo. (De gamle retorikerna ansåg just att denna figur bidrog till ett lidelsefullt patos.)

I slutet av rad 4 bryts den så här långt jämnt skanderande rytmen. Ordet "rude" kräver emfas, och då det står i obetonad ställning skapas en obalans som ger ord- och tankeflödet energi att kliva över till andra kvadernaren. Där beskrivs ögonblicket med en ny korsställning, denna gång är aspekten på tidslinjen "nu" - "efter":

(5) *Injoyed no sooner but dispised straight,*

Raderna 6 och 7 varierar föregående rad i en parallellism:

(6) *Past reason hunted, and no sooner had*

(7) *Past reason hated as a swallowed bayt,*

Här finns flera retoriska figurer inbäddade i en isokolon, en typ av parallellism där leden har samma längd och struktur. Figuren används i patosargumentering för att befästa tesen hos åhöraren, den förstärks här av ett anaforiskt upprepande (past reason), av alliterationer och assonanser: (hunted/hated - sooner/swallowed).

Sammantagna ger raderna intryck av en stenhård övertygelse, och ljudmässigt och rytm-mässigt verkar de som en besvärjelse. Tidsaspekten här är en sammanfogning av de två tidigare till en helhet; "före" - "nu" - "efter".

Antiteserna, motsatsförhållandena, skapar en tydlig tvådelning av raderna, vilket gör att tempot saktar ned. Andra kvadernarens slutrad, rad 8, förstärker detta intryck och bromsar rörelsen ytterligare med inrim som inbjuder till starkare emfas på de betonade taktdelarna:

(8) *On purpose layd to make the taker mad.*

Inrimmen (layd - make - taker - mad) är även de korsställda.

Alla dessa stilgrepp utgör en fullkomlig kadens, vilket kunde vara ett retoriskt värdigt avslut på dikten - i utgåvan från 1609 återfinns här också det första större skiljetecknet. Men med avstamp i en anadiplosis och en hisnande överklivning till rad 9 förs metaforen om det utlagda betet vidare, och tempot ökar igen:

(9) *Made In pursut and in possession so,*

Överklivningen är ett exempel på en figur som på scenen kallas "falsk sorti". UpprepanDET av slut- och begynnelseordet "made" / "mad" innehåller dessutom en ordlek. Tempot drivs vidare med de spottande ljuden "p" och "s" och i rad 10, i en typ av klimax, återkommer den kompletta tidsaspekten igen :

(10) *Had, hauing, and in quest, to haue extream,*

Med hjälp av ytterligare två kiastiska antiteser och allitterationer ("p" och "b") slås tesen in på nytt i åhörarens öra och sinne:

(11) *A blisse in prooffe and provd a very wo,*

(12) *Before a ioy proposd behind a dreame,*

Jakten på njutning och njutningen åtföljs genast av njutningens motsats.

Så här långt har dikten visat en provkarta på retoriska figurer som skall röra lyssnarens sinnen, få den att minnas och ställa upp på diktarens argument. Patosargumentering har använt metaforer, ljudmålningar, sinnrika korsställningar, lek med tidslinjen och paradoxala variationer i tempi och lyssnaren kan nu anses redo att ta emot epigrammet, det som är diktens egentliga mål. Med ett rofyllt och enkelt språk, i enstaviga ord, där jamberna nästan övergått till spondéer, säger diktaren i en paradox:

(13) *All this the world well knowes yet none knowes well,*

(14) *To shun the heauen that leads men to this hell.*

En möjlig cesur efter spondén "well knowes" gör kiasmen (well knowes/knowes well) och antitesen (the world/none) tydligare.

Nu får läsaren själv ta ställning. Sant eller falskt?

Lars Magnusson, 2010. Översedd 2016.

Texten är en inlämningsuppgift till kursen "Renässansens scen", en kurs om renässansens uppvisningskultur. Uppgiften var: använd retoriska termer. Kursledaren anmärkte att jag varken hänvisat till "antanaclasis" eller "cacemphaton". Jag genmälde att jag inte velat bli beskylld för "cacoze-lia". Så är det akademiska livet...

APPENDIX

Några anknytningar till samtidens tankevärld.

Retoriken sattes högt som konst och vetenskap under renässansen. Den florentinske kanslern Coluccio Salutati framhöll: "För vad kan vara viktigare än att kunna kontrollera medvetandets rörelser, att styra åhöraren dit man vill, och sedan leda henne tillbaka till den plats från vilken man fått henne att bryta upp, behagligt och med kärlek". Shakespeares sonett 129 kan åtminstone anses uppfylla första halvan av citatet. Behaget har ingen plats i denna typ av retorik och kanske inte heller retorikens etos. (Vilket i och för sig byggts upp i de tidigare dikterna och då bildar bas för att stärka argumenteringen i ett maniskt utbrott).

Tanken på sädesvätska som något värdefullt har berörts ovan. Värt att notera är att tidens syn på sexualakten skilde sig radikalt från vår tids. Den kristna doktrinen hävdade att sädesvätskan endast fick utgjutas i äktenskap och i syfte att avla barn. (Både kvinnor och män ansågs utsöndra typer av sädesvätska). Brott mot denna doktrin ansågs vara svår synd, härav tankarna i dikten om skam. Även helvetet nämns i sonetten, men ordet "hell" kan också syfta på vaginan. Dikten innehåller flera ordlekar "waste" leker med "waist", centrum av kroppen, alltså vagina. I en queer läsning kan "waist" tydas som anus, eller om det är onani som åsyftas - själva midjan.

Hos Aristoteles, som var den högsta filosofiska instansen för tidens lärde (även för teologen Tomas av Aquino), finns en intressant passus om sädesvätska. Efter ett ytterst långt resonemang slår Aristoteles fast:

We have now determined in what sense fetations [fetus, embryo, min anm.] and semen have soul and in what sense they have not, they have soul in potentiality, but not in actuality.³

Tomas vidareutvecklar resonemanget i Summa Teologica, den intresserade kan läsa mer i *Summa: Andra delen av den andra delen. Fråga 153 och 154*. Umberto Eco för resonemanget vidare i *"No embryos in Paradise"* (Inventing the Enemy, 2012), där bland många andra intressanta ämnen relateras (från Aquinaten) hur arvssynden förs vidare genom sperman. Men då hamnar vi långt bort från Shakespeares sonetter.

³Aughterson *Sid 47*. Aristoteles s. 173

Litteratur:

länkar 2016

Aristoteles:

The generation of animals (Cambridge, Mass., 1943). Parallelltext

Aughterson, Kate:

Renaissance Woman: A Sourcebook : Constructions of Femininity in England. Routledge 1995

Oxford English Dictionary.

Shakespeare, William:

Shakespeare's Sonnets, The Arden Shakespeare, 2010

Internet Shakespeare, Sonnets:

http://internetshakespeare.uvic.ca/Library/facsimile/book/UC_Q1_Son/58/?size=large&view_mode=normal&content_type=

Thomas av Aquino:

Summa Theologica, online:

<http://www.ccel.org/ccel/aquinas/summa/SS.html>

Williams, Gordon:

Shakespeare's Sexual Language : A Glossary. Continuum, 2006

Salutaticitetet kommer från hans minnestal över Petrarca, hämtat från kursmaterial: Mikael Hörnqvist: *Renässanshumanismen*